

Možda bi jedina zamjerka ovom izdanju mogla biti ta što izvori nisu izdani kao dvojezično izdanje: paralelno na grčkom originalu i u srpsko-hrvatskom prijevodu. Jasno je da to umnogome poskupljuje i komplicira izdavanje, ali, s druge strane, donosi i nedvojbene prednosti koje se svakako moraju uvažavati: svako ozbiljnije istraživanje treba vršiti na originalnom tekstu, a prijevod je u tom slučaju potreban samo u smislu nužne provjere.

Konačno, mislim da će ovaj svezak »Vizantijskih izvora« biti poticaj skorom izdavanju i V. knjige (kraj 12. stoljeća — prva polovina 13. — objašnjenje o razlozima njezina neizlaženja autori, nažalost, nisu dali), pa zatim, i VII (do pada Carigrada 1453. godine) i VIII (nakon pada) knjige, čime bi bili izdani svi relevantni narativni bizantski izvori koji govore o prošlosti jugoslavenskih naroda.

Razmišljajući o sličnim poslovima koje bi u dogledno vrijeme valjalo napraviti, bilo bi još potrebnije, ili — nužno da na taj način naša medijevistika prione izdavanju i nekih drugih regionalno određenih izvora. Naprimjer, franačkih i kasnije francuskih, pa papinskih, mletačkih, zatim s područja čitave Italije, naravno, ukoliko se oni posredno ili neposredno odnose na povijesti naših naroda.

I na razini nacionalnih povijesti takav bi se napor itekako isplatio. Primjerice, u slučaju hrvatske povijesti, prošlo je više od stotinu godina od izlaska do sada najopsežnijeg izdanja izvora za hrvatsku povijest (F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb 1877). Bilo je, doduše, pojedinačnih napora koji su u nekim aspektima bili vrlo vrijedni (paralelni tekst — starofrancuski i hrvatski — u: P. Skok, *Tri starofrancuske hronike o Zadru u godini 1202*, Zagreb 1951; ili obilat komentar N. Klaić, *Historia Salonitana maior*, SANU, Beograd 1967), ali su svi kasniji pokušaji za obradom izvora »za hrvatsku povijest« (F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Dio I, Čest I (do god. 1107), Zagreb 1914; J. Šidak, *Historijska čitanka za hrvatsku povijest I. Do ukidanja feudalnih odnosa god. 1848*, Zagreb 1952; N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972) uglavnom ponavljali dokumente iz izdanja svojih prethodnika, a nisu ni težili cjelovitosti u informiranju o izvorima iz srednjovjekovne hrvatske prošlosti. »Codex diplomaticus«, s druge strane, ipak zahvaća samo dio izvornog materijala.

Tako smo u ovom nabranjanju prvenstveno polazili od situacije u medijevalnim istraživanjima, ni za kasnija razdoblja ne mogu se izreći povoljnije ocjene. Uglavnom, nema ni u jednoj instituciji osmišljene i cjelovite koncepcije izdavanja izvornog materijala i svi realizirani projekti plod su isključivo pojedinačnih inicijativa koje i ne pretendiraju da obuhvate šire prostore i duža razdoblja.

Uz već dugo planiranu i isto tako obećavanu sintezu hrvatske povijesti, ponovno cjelovito prevođenje, obrada i izdavanje što je moguće većeg broja izvora, trebali bi biti prioritetni zadaci hrvatske medijevistike i historijske znanosti uopće. Sada već pet svezaka »Vizantijskih izvora« mislim da su pravi primjer kako da se radi na ovom prijeko potrebnom poslu.

Ivo Goldstein

IVAN ĐURIĆ, SUMRAK VIZANTIJE (VREME JOVANA VIII PALEOLOGA 1392—1448), Narodna knjiga Beograd u saradnji s Vizantološkim institutom SANU, Beograd 1984, str. 486

Dugogodišnji autorov interes za epohu sumraka Bizantskog carstva (vidljiv i iz članka Evdokija Komnina i njen muž Konstantin Dragaš, Zbornik radova Vizantološkog instituta 22, 259—271), a poglavito za sudbinu preposljednjeg cara, Ivana VIII Paleologa, zaokružen je djelom koje uspješno ispunja dosadašnju prazninu u literaturi, vezanu za ovu ličnost i njezino vrijeme.

Monografija se sastoji od uvoda (5—12), slijede odjeljci: Vizantija krajem XIV veka (carstvo koga nema); Rođenje, porodica i prve godine, (55—96); Mladost (97—174); Drugi prvi car (1414—1425) (175—266); Prvi i jedini car (1425—1440) (267—352); Epilog (1440—1448) (353—422); Reč na kraju (423—430); Résumé (431—448); Spisak skraćenica i Index (449—486).

Unutar tradicionalne forme s prologom i epilogom, koji autor piše kao epilog »javne delatnosti, političkih dostignuća, neuspješnih napora i ambicija Jovana VIII« i koji u skladu s tim počinju znatno prije careve smrti, smještena su poglavlja, neobično ali efektno naslovljena. Naslovi kao npr. Carstvo koga nema ili Drugi prvi car uspješno sažimaju i naglašavaju temeljni problem opisivanog vremena. Konzekventno tome naslov monografije, Sumrak Vizantije, sugerira piščev odnos prema epohi. Predajući čitalačkoj publici ovu vješto napisanu knjigu, a da pritom nije izgubljeno ništa od znanstvene fundiranosti teksta, Đurić se uvrstio u rijetke domaće historičare koji je zaslužuju.

Ispisujući monografiju Ivana VIII Paleologa, autor je prikazao čitavu bizantsku civilizaciju na umoru, koja ma koliko bila inferiorna kršćanskom Zapadu, čega su i njezini onodobni dionici bili svjesni, impresionira svojim tradicijama i na njima stvorenom ideologijom. Pretposljednji car dijeli sudbinu svoje države bez ostatka, raspet između dostojanstva vladara univerzalnog carstva i realnosti »carstva koga nema«, bremena sjajne tradicije i opsjednute prijestolnice koju brani, ali istodobno i ugrožava, isto, tuđe brodovlje. Nekadašnji prvi subjekt svjetske politike prilike su svele na ulog, istina krupan, u tuđim igrama.

Za spašavanje gole egzistencije carstva Ivan VIII ubacuje u igru jedini preostali adut — crkvenu uniju, svjestan da time ruši posljednje što je ostalo od ideje velikog i jedinog carstva. On nije bio prvi koji je pokušao na taj način spašavati državu, ali svakako najsvjesniji da ma koliko se radi o ogromnom ulogu, za vrlo varljive nade, ništa drugo ne preostaje. Konzervativni pravoslavni svijet doživio je sabor ujedinjenja kao definitivni raspad svog univerzuma, a pozitivni politički efekti su izostali.

Uostalom, pretposljednji Paleolog bio je samo na tragu sporog, ali kontinuiranog odustajanja od sjajne ali sputavajuće tradicije potpuno neprimjerene državi svećenog gotovo na samu prijestolnicu. Carstvo XV. stoljeća bitno se odmaklo od »Vlastitih civilizacijskih ideala i arhetipova«, pogotovo s obzirom na državopravna shvaćanja, pa je, npr., bilo moguće da Konstantin XI Dragaš bez carskog dostojanstva zamjenjuje odsutnog cara i da kasnije kad postaje prvi car ne smatra krunidbu nužnom za legalizaciju svoje vlasti. Nikakav osobni angažman i moguća politička vještina, udružena sa zdušnom podrškom »arhonata« nije mogla zaustaviti razmahane procese koji su Carstvo vodili u propast. Autor identificira čitav jedan novi društveni sloj, »arhonte« koji se, podržavajući carevu politiku, nastoje othrvati datostima — radi se zapravo o prijestolničkoj aristokraciji.

Svedeno uslijed unutrašnjih centrifugalnih kretanja i prestrukturiranja odnosa velikih sila na vanjskopolićkom planu na samu prijestolnicu, Carstvo je predstavljalo savršen plijen svojih moćnih neprijatelja.

Među pitanjima koja Đurić uobličava na kraju knjige posebno je zanimljivo ono koje se odnosi na relaciju romejskog i grčkog u Bizantu XV. stoljeća. Autor drži da je na skućenu prostoru ondašnjeg carstva »romejska bila ideologija nekadašnjeg Carstva, tačnije ono što je od nje još ostalo, a grčko je bilo njeno nacionalno biće«.

Pored uobičajenih izvora za ovo područje poput kasnobizantskih historičara, diplomatskog materijala iz kancelarije posljednjih Paleologa, građe iz Venecijanskog, Genoveškog, Aragonskog, Firentinskog i Dubrovačkog arhiva, Đurić se obilno služio i nekim izvorima koji dosad ili nisu bili korišteni, ili to makar nisu bili u dovoljnoj mjeri. Tu se prvenstveno radi o Mletačkim kronikama, čiji su pisci na

povijest Carstva gledali kao na integralni dio mletačke povijesti. Osnovna kvaliteta ovog materijala je u njegovoj suvremenosti s opisivanim zbivanjima. Budući da su kronike »praktično neizdate«, autor uz analizu njihovih podataka donosi šire izvode izvornika.

Pisac upozorava na vrijednost »kratkih hronika« — spisa grčke narodne historiografije čije znatnije korištenje drži važnim zadatkom suvremene bizantologije.

Uza svu hermetičnost tekstova upotrebljavani su podaci koje nudi relativno dobro sačuvana bizantska književnost XV. stoljeća (retorska književnost — panegirici, posmrtna slova i sl.).

Autor nije zazirao od mnogih vrijednih svjedočanstava putnika, raznih emisara, hodočasnika ili poslovnih ljudi koji su ostavili tragove o tretiranoj epohi.

Upravo ovakav odnos prema izvorima omogućio je Đuriću da stvori historiografsko djelo koje se ne iscrpljuje u jednodimenzionalnoj političkoj slici vremena, nego uvjerljivo iznosi totalitet jedne epohe. Tu se pouzdano nalazi i osnovna vrijednost ovog djela.

Ivica Prlender

MARJETA ŠAŠEL-KOS, ZGODOVINSKA PODOBA PROSTORA MED AKVILEJO, JADRANOM IN SIRMIJEM PRI KASIJU DIONU IN HERODIJANU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU — Inštitut za arheologijo, Ljubljana 1986, 467 str.

Publikacija predočuje odabrane odlomke iz djela dvojice grčkih autora koji su živjeli i djelovali u drugoj polovini drugog stoljeća i prvoj polovini trećeg, kao suvremenici središnjeg razdoblja Rimskog Carstva. Njihovi se izvještaji o povijesnim zbivanjima uzajamno dopunjuju.

Kako autorica upućuje u Predgovoru (11/12), publikacija se uklapa u projekt Antični literarni viri, jedan od prioriteta istraživačkih zadataka Inštituta za arheologijo pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU, a naglasak je izdanja na komentaru podacima iz povijesnih djela Diona Kasija i Herodijana.

Odmah u predgovoru autorica je precizirala i po kojem su kriteriju birani relevantni odlomci iz obaju izvora. Naime, želeći prezentirati podatke koji se odnose na budući slovenski teritorij, valjalo je okupiti vijesti koje se tiču provincija Panonije, Dalmacije i Norika i desete regije Italije (*Venetia et Histria*), a publikacija time postaje vrijedan doprinos istraživanju najstarije prošlosti ne samo današnje Slovenije već i njezinih današnjih susjeda.

Od 467 stranica djela nakon sadržaja, predgovora i popisa kratica (5—15) 256 ih je posvećeno nešto starijem i podosta opširnijem spisu Diona Kasija (17—273), a 161 Herodijanu (274—435). Slijede popis karata kojima su popraćeni komentari obaju djela (436 i 437), te kazala (439—467). Priložene su četiri table s fotografijama epigrafskih spomenika iz navedenih regija koji pripadaju razdoblju opisanom u izvorima.

Publikacija je zapravo trojezična. Uz izvorne odlomke na grčkom donesen je usporedni slovenski prijevod, a komentar izvorima i sav aparat izdanja (sadržaj, predgovor, legende uz ilustracije, kazala) predočeni su i slovenski i engleski. Engleski komentar nije pravi prijevod slovenskog: autorica ga je prilagodila pretpostavjenim različitim interesima i mogućnostima poznavanja problematike u objavljenoj literaturi kod stranih i kod domaćih korisnika edicije, te je mjestimično opširniji, a mjestimično sažetiji od slovenskog. Prema tome se razlikuje i literatura na koju se autorica poziva u tekstu.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje
Narudžbe šaljite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 3000 din.
Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1987.